

Αντί προλόγου

Στον πυρήνα αυτής της μελέτης, που ακολουθεί βήμα βήμα την έξοδο από τον εικαστικό χώρο των δύο διαστάσεων στον χώρο των πραγματικών αντικειμένων, βρίσκεται η έννοια του collage, της συγκόλλησης δηλαδή εικόνων αποσπασμένων από ετερόκλητα περιβάλλοντα. Αυτά τα θραύσματα πραγματικότητας, με την (ανα)σύνθεσή τους σε ένα νέο πλαίσιο, αποκτούν νέο περιεχόμενο, που δεν θυμίζει σε τίποτε εκείνο της καταγωγής τους. Το απόκομμα με τον τίτλο μιας εφημερίδας, για παράδειγμα, που έχει επικολληθεί πάνω σε μια αμιγώς ζωγραφική επιφάνεια, είναι ασφαλώς μια εικόνα, αλλά ταυτόχρονα είναι και ένα αντικείμενο που έχει μετατοπιστεί από μια κατηγορία συμφραζομένων σε μια άλλη, έχει ενταχθεί σε ένα σύστημα απεικόνισης και σε έναν εικαστικό χώρο που ταυτίζεται πλέον με τον φυσικό. Αυτό το «ξένο σώμα», αν και ελάχιστα μόνο προεξέχει από την επιφάνεια, προαναγγέλλει την εισβολή του τρισδιάστατου, πραγματικού αντικείμενου στο πεδίο της τέχνης συστηματικά, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως τις μέρες μας.

Δεδομένου ότι τα αντικείμενα συνθέτουν τον ορατό κόσμο, εκείνα είναι που καθορίζουν αποφασιστικά και τη στάση μας απέναντί του, την κοσμοθεωρία μας. Ως στοιχείο μάλιστα μιας πραγματικότητας υπαρκτής στον βαθμό που συνειδητοποιείται από το υποκείμενο, το αντικείμενο αποκτά την ιδιότητα του *πράγματος*, καθώς φορτίζεται με την ενέργεια του υποκειμένου. Μόλις το υποκείμενο το επιλέξει, το μετατοπίσει, το απομονώσει ή το εντάξει σε ένα σύνολο για να λειτουργήσει σε άλλες συντεταγμένες, αρχίζει να κυοφορείται μια «προσωπική» σχέση που αντανάκλαται ακόμη και στην καθημερινή γλώσσα, όταν μιλάμε για «τα πράγματά μας» και όχι για «τα αντικείμενά μας». Τα όρια αυτής της βαθύτατα προσωπικής, ιδιωτικής επαφής με τον κόσμο των αντικειμένων, εξερεύνησαν πρώτοι οι ζωγράφοι των νεκρών φύσεων, καθηλωμένοι όμως στις δύο διαστάσεις.

Ο Picasso ήταν πεπεισμένος ότι «την πραγματικότητα πρέπει να την κομματιάσουμε στην κυριολεξία».* Πριν τον Picasso, κάτι ανάλογο είχε εισηγηθεί σε ένα διαφορετικό πεδίο ο Γάλλος συμβολιστής ποιητής Stéphane Mallarmé. Διασπώντας την ενότητα της γλώσσας, άφηνε να μιλάει η ίδια η λέξη «στη μοναξιά της, στην εύθραυστη δόνησή της, στο μηδέν της, με το αινιγματικό και πρόσκαιρο είναι της»,

---

*F. Gilot και C. Lake, *Life with Picasso*, Νέα Υόρκη 1964, σ. 248.

κατά την έκφραση του Michel Foucault.* Η Francesca Gavin παρατηρεί σχετικά: «Η διαδικασία του να προσθέτει κανείς, να μετακινεί και να συνδυάζει αντιτιθέμενα στοιχεία δεν είναι ακριβώς καλλιτεχνική διαδικασία. Είναι ένας τρόπος του σκέπτεσθαι».** Μέσα σε αυτή τη διευρυμένη πρόταση, τα αντικείμενα δεν μιλούν απλώς τη δική τους γλώσσα, αλλά συγκροτούν τα ίδια μια αυτοτελή γλώσσα. Το υλικό ακριβώς τόσο των collages/papiers collés, όσο εν συνεχεία και των assemblages και των environments, αποκομμένο από τη λειτουργική του πραγματικότητα, αναδεικνύεται σε βασικό μέσο για την κατανόηση της έννοιας της κατακερματισμένης εμπειρίας στον σύγχρονο κόσμο. Αποσπασματικότητα στην παραγωγική διαδικασία και την καταναλωτική συμπεριφορά, υπερ-εξειδίκευση και κατατεμαχισμός της επισημονικής γνώσης, εξαντλητική τυποποίηση και κατηγοριοποίηση των πάντων, λατρεία του επιμέρους εις βάρος της θεώρησης του όλου, συνθέτουν την εικόνα μιας θρυμματισμένης πραγματικότητας, ενός πολιτισμού ασφυκτικών ορίων και τεχνητών στεγανών. Επιπλέον, η έμφαση που δίνουν καλλιτέχνες του Nouveau Réalisme στην αισθητική λειτουργία του απορρίμματος ανοίγει τον δρόμο για μια νέα ανάγνωση του καταναλωτισμού μακριά από οποιαδήποτε χρηστική, επιδεικτική, συμβολική ή μαγική ιδιότητα του αντικειμένου.

Το πραγματικό, τρισδιάστατο αντικείμενο μετατόπισε τα όρια της καλλιτεχνικής δημιουργίας πέρα από τη ζωγραφική και τη γλυπτική και εγκαταστάθηκε σε μια περιοχή του πολιτισμικού φαινομένου που εύστοχα ο Θανάσης Μουτσόπουλος ονομάζει «όχι ακριβώς τέχνη»*** Εκεί, η πράξη της δημιουργίας παραχωρεί τη θέση της στην πράξη της επιλογής, ανατρέποντας τους κανόνες του παιχνιδιού στην «παραγωγή και κατανάλωση» του καλλιτεχνικού προϊόντος. Η επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία του ζωγραφίσματος, της λάξευσης ή του πλάσιματος εκ του μηδενός, υποκαθίσταται τώρα από τη συνειδητή ή ενστικτώδη σύνθεση στο όνομα μιας τέχνης εκ των πραγμάτων.

56 Ο Μεγάλος Πόλεμος αναμφισβήτητα γκρέμισε βεβαιότητες και γέννησε άλλες, ακυρώνοντας την κανονιστική ισχύ των κυρίαρχων αισθητικών θεωριών και τροφοδοτώντας το κίνημα του Ντανταϊσμού. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η Κρήνη του Duchamp φαντάζει σήμερα σε μας αυτονόητη, αν όχι αναμενόμενη. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όμως, η εξάπλωση του αμερικανικού καταναλωτικού προτύπου σε όλο τον Δυτικό κόσμο είχε ως απόρροια την αποθέωση και εν συνεχεία την απαξίωση του αντικειμένου. Αυτές αποτυπώθηκαν στην τέχνη με την ταλάντωση ανάμεσα στον Αφηρημένο Εξπρεσιονισμό από τη μία και στην Pop Art, τα assemblages, τα environments και τη Land Art από την άλλη, ενώ μπαίνει κανείς στον πειρασμό να δει αναλογίες ανάμεσα στην έτοιμη πραγματικότητα των

*M. Foucault, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Αθήνα 2022 (1966), σ. 368.

**F. Gavin, *The Age of Collage*, Βερολίνο 2020, τ. 3, σ. 11.

***Θ. Μουτσόπουλος, *Όχι ακριβώς τέχνη*, Αθήνα 2021.

μαζικής κατανάλωσης *reality shows* της εποχής μας και στο *readymade* αντικείμενο, που ακόμη και στην τρίτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην καλλιτεχνική πράξη.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις βέβαια δεν επαρκούν για να εξηγηθεί η στροφή των καλλιτεχνών προς το φυσικό αντικείμενο. Τα βαθύτερα αίτια της δεν θα μπορούσαν να εντοπιστούν μακριά από την κοινωνιολογική ανάλυση. Στη μελέτη αυτή δεν έθεσα στόχο να εξαντλήσω ένα θέμα για το οποίο το υλικό είναι *εκ των πραγμάτων* ανεξάντλητο. Φυσικά, τα παραδείγματα θα μπορούσαν να είναι πολύ περισσότερα και πολύ διαφορετικά, ο αριθμός τους όμως συναρτήθηκε με τη γενικότερη οικονομία και συνοχή της μελέτης. Με την επιλεκτική αναφορά σε ρεύματα, καλλιτέχνες και έργα, επιδίωξα να αναδείξω τις κυριότερες εκφάνσεις της περιπέτειας του έτοιμου αντικειμένου ως φορέα μηνυμάτων και ως αισθητικού μέσου.

Ευχαριστίες οφείλω στη Φρόσω και τον Λεωνίδα Μιχάλη για τη συνέχιση της συνεργασίας μας στο University Studio Press, στην Αθηνά Δούζη, την Έλενα Κοτσίρη, τον Χρήστο Τζιώκο και την Ελένη Δημητρακοπούλου για την άψογη διαχείριση όλων των τεχνικών θεμάτων της έκδοσης και στην Καλλιόπη Τζημαγιώργη για την πολύτιμη συνοδοιπορία μας και σε αυτό το βιβλίο.

Ιούνιος 2024

Άλκης Χαραλαμπίδης